

Identitat i territori¹

JOAN-FRANCESC MIRA
Membre de l'Institut d'Estudis Catalans

Per començar, us he de dir que la meva trajectòria dins del camp de les ciències socials (l'altra, paral·lela, és la literatura) no es presta molt als aspectes quantitius. Dins del camp de les ciències socials, jo m'he ocupat una mica d'història, sobretot d'antropologia social, i, des d'aquestes perspectives, us he de dir que la fe que jo pugui tindre en els mètodes d'aplicació i resultats quantitius no és incondicional; vull dir que és una fe que s'ha de demostrar amb les obres, i, mentre no vegi els resultats, no sé si m'ho acabaré de creure. Però això és una qüestió prèvia i general.

En qualsevol cas, sí que hi ha una cosa que és quantificable, que són els quilòmetres quadrats; hi ha una cosa que és identificable en termes gràfics fins i tot, que són els límits d'un territori. Jo el que us faré no és una cosa molt estrictament sistemàtica, sinó unes reflexions que van dirigides justament a aquesta correlació entre consciència i territori. Perquè una de les (no sé si dir paràmetres, nivells, allò que en anglès diuen *approach*) perspectives que, com sempre que parlem d'identitat, inevitablement hem d'introduir és que en termes d'una col·lectivitat humana, és a dir, feta de persones humanes, no hi ha cap forma o possibilitat de parlar d'identitat si no parlem simultàniament de consciència. A mi m'agrada de tant en tant jugar amb l'etimologia de les paraules, sobretot aquestes paraules d'aspecte una mica compacte o consistent; i és molt revelador parlar d'etimologia, no en el sentit estrictament, rigorosament lingüístic. Jo, més d'una vegada, quan enfoco el tema de la identitat, pense que podem fer el joc de descompondre entre l'*id* i l'*entitat*, entre «allò» (recordeu el pronom llatí: *is, ea, id*) i l'«entitat». Què vull dir amb això? Vull dir que el que ens interessaria, en definitiva, és saber quina és o com

1. Text corresponent a la transcripció de la intervenció de Joan-Francesc Mira.

la gent veu la identitat de l'*id* en les societats humanes: a tot arreu del món, tothom és alguna cosa; tothom diu jo sóc «x», alguna cosa, algun *id*. Ara bé, quina és l'entitat d'aquell *id*?, quina és la seva consistència?, quin és el seu gruix?, quina és la seva densitat?, en què consisteix?, i com ho veu la gent? Si la gent no ho veu o no ho percep, doncs, l'entitat que pugui tindre aquell *id* pot ser totalment irrellevant.

En definitiva, quan parlem d'identitat, hem de pensar que no es tracta d'un atribut transcendent. Quan anava al col·legi i feia el batxillerat i m'ensenyaven aquella assignatura que eren «los principios del Movimiento y la doctrina de la Falange», m'ensenyaven que «el atentar contra la unidad de España es un delito de lesa Majestad Divina, porque España estaba en la mente de Dios desde toda la eternidad». Evidentment, davant d'aquesta cosa ja no hi ha discussió possible: no solament és transcendent en termes de temporalitat, transcendeix la temporalitat, és eterna, perquè «estaba en la mente de Dios»; ja més identitat no es pot demanar. Però, com que això no és habitual (jo no diré que en el cas d'Espanya no sigui veritat, segurament sí que ho és, però és una excepció, no és cert?: «Estaba en la mente de Dios desde toda la eternidad!»), la realitat és que les altres col·lectivitats humanes, més normals, no tenen, o no tenim, aquesta capacitat de transcendència. En definitiva, del que es tracta és que és allò que una col·lectivitat veu, o creu, o es pensa que és.

I, quan dic «una col·lectivitat», això es podria aplicar bàsicament igual a un poble, a una ciutat, a allò que en diem vagament un país, una nació: és a dir, a qualsevol àmbit d'identificació o definició col·lectiva. I recordeu que «definir» també vol dir 'posar *fines*' (en llatí), 'posar límits'; vol dir 'delimitar': fins aquí n'hi ha un, i ara la ratlla, i allà n'hi ha un altre; això és el que vol dir també etimològicament *definir*. I això està, no diré que rigorosament sempre, però pràcticament sempre, associat a un cert límit físic, a una delimitació territorial, dins del qual es troba o es percep la col·lectivitat mateixa. I hem de recordar d'entrada, tot i que segurament no caldria repetir-ho, que els mecanismes productors i definidors d'aquests àmbits o cercles no són ni genètics ni místics, sinó que són sempre i necessàriament mecanismes socials i culturals, condicionats per la comunicació entre persones i grups, i potenciats i afavorits segons l'ús que en fa el poder o el que històricament n'ha fet. I això és un aspecte absolutament crucial: els mecanismes de fixació de límits i d'imposició o de projecció d'aquests límits van inevitablement associats a l'ús que el poder n'ha fet.

Estar dins d'això, estar dins d'aquell àmbit definit d'una manera o d'una altra, implica també un segon concepte que és el de pertinença: 'pertànyer, formar part'. Tampoc és una paraula mística i estranya ni transcendent: *pertenença* vol dir simplement 'formar part'. I bé, aquesta pertinença, que jo fa molts anys que mantinc que és una mena de necessitat universal —un d'aquells necessaris bàsics d'una espècie social com és l'espècie humana, que és una espècie amb llenguatge i amb

cultura—, aquesta pertinença no sempre, ni de bon tros, està definida en termes materials per uns límits visibles; vull dir visibles en el sentit rigorós, que es capten o s'assumeixen d'una manera natural, com, per exemple, seria el cas d'una illa: la gent d'una illa petita té uns límits visibles que es capten d'una manera natural. O, per exemple, com era en èpoques grega, romana o medieval, o en una ciutat emmurallada, una collectivitat amb límits visibles. Quan dic «visibles», vull dir que la mediació, la mediació simbòlica, no és rigorosament necessària. Però allò que és habitual és que no hi hagi aquesta correspondència rigorosa entre uns límits visibles, físics, i l'àmbit de la pertinença bàsica, sinó que la fixació d'això és una cosa eventual, variable, ambigua i d'una certa extensió. És un procés, evidentment; sempre és un procés.

Aquesta banda d'estúpids ignorants que parlen d'aquestes coses —i de tant en tant ens tracten d'essencialistes als qui afirmem la necessitat de pertinença— és que no llegeixen allò que escrivim. Fa anys i anys que expliquem sempre que és un procés, que és una cosa que canvia... Bé, ho hem dit fins a la saturació, però, com que metòdicament no els dóna la gana de llegir, continuen dient les mateixes «ximpleries» de sempre.

De tota manera, quan dic que és un procés, no vull dir que sigui un procés natural, perquè ningú és naturalment res, excepte, en tot cas, fill de son pare i de sa mare. I, en aquest procés de definició de límits, els àmbits no solament poden ser concèntrics, sinó que generalment ho són. Els àmbits solen ser concèntrics, i fins a on arriben? Això és un altre tema del qual ara, després, parlarem una mica. Dins aquests àmbits concèntrics, per exemple, si parlem d'una ciutat, pensem d'un país europeu normal, hi ha llocs, per exemple, on el carrer, la plaça, el barri, el petit barri, té molta importància; en altres ciutats no en té. A Roma, per exemple, segons en quines parts té molta importància; o a Barcelona o a València, segons quins barris té molta importància: podem parlar del carrer. Hi ha llocs, per exemple, en què la festa de carrer és importantíssima i ser de tal carrer és molt important, i d'altres en què no. El barri, la ciutat, algun territori més extens que la ciutat que pot ser comarca, o l'equivalent de província...; el que sigui, el país, el continent. Ara, quin àmbit és el més rellevant de tots? Tal com funcionen les societats contemporànies, habitualment és aquell que en diem nacional, però tampoc no vull fer-me fort en una cosa o en l'altra.

En qualsevol cas, el que és important és que cap societat humana pensa o coneix per pura intuïció que els seus límits més rellevants o significatius, aquells que de manera més bàsica i decisiva marquen el cercle, més o menys màgic, entre interior i exterior, entre ells i nosaltres, són aquests o aquells, arriben fins ací o fins allà i tenen aquesta forma o aquella. Tal coneixement és sempre un reconeixement. Tal valoració, la valoració de la rellevància dels límits, és sempre resultat d'una persuasió. Ningú és naturalment cap cosa, ni ningú naturalment sap o pensa —dic

«naturalment»— que allò més important que és, és tal cosa. Això no és resultat de cap procés natural.

L'Estat modern, com els historiadors saben molt bé, és una de les maquinàries de producció de consciència —i dic rigorosament «producció de consciència»— més potents que les societats humanes s'han inventat mai. I no és excessiu afirmar que un dels exemples suprems d'aquesta maquinària és un estat que es considera, al seu torn, paradigma d'estructura modernitzadora, burgesa, liberal i fundada sobre la igualtat formal dels ciutadans: em refereixo, per exemple, a l'Estat sorgit de la Revolució Francesa i de la seva concreció napoleònica. Recordeu sempre que la Revolució, la *Liberté, égalité et fraternité*, s'acaba amb l'espasa, s'acaba amb Napoleó i amb el bicorn.

En aquest model d'Estat i Estat modern amb tanta influència, els espais d'identitat més o menys nominal i més o menys històrica considerats a tort o a dret com a supervivències feudals o, en tot cas, antigues havien de desaparèixer en benefici d'un sol àmbit compartit, únic, rellevant, sagrat i mereixedor d'una promoció pública de la lleialtat dels ciutadans: l'àmbit del mateix Estat. Els mecanismes per assolir tal resultat eren múltiples: himnes i banderes, exèrcit, rituals, la Legió d'Honor, guerres patriòtiques, destrucció metòdica de les llengües no franceses de França, etc. «Allons enfants de la patrie, le jour de gloire est arrivé» és un himne molt liberal però molt bèstia: recordeu que acaba dient coses d'aquelles com «Qu'un sang impur abreuve nos sillons!», 'que una sang impura amari els nostres solcs': la sang impura dels que no són francesos, és clar, l'hem de vessar per regar la nostra terra, la sang dels enemics: això és l'himne de la llibertat, de la república, de la *Liberté, égalité et fraternité*; coses de la vida. Recordeu que també hi ha una obra gloriosa de l'època, aquella del famós *abbé* Grégoire, *Sur la nécessité d'anéantir les patois*. Grégoire, les restes del qual, com que l'havien oblidat, durant el segon centenari de la Revolució Francesa el senyor Mitterrand va portar solemnement al Panteó, que és aquella cosa lúgubre i fúnebre que hi ha a França per a reforçar la identitat nacional.

Però, en fi, en qualsevol cas, ací m'interessava destacar un d'aquells aspectes de creació de consciència per l'Estat al model francès, que és l'organització del territori. El territori, quan avança la Revolució, a final del segle XVIII, es reorganitza en termes purament administratius i purament arbitraris, de tal manera que ni el nom de les subdivisions ni cap altre signe distintiu tingués la mínima força identificadora ni la mínima capacitat per a servir de base a cap percepció de pertinença col·lectiva diferent de la de l'Estat. Vull dir que en la divisió territorial antiga (ara es torna a poc a poc a les divisions regionals a França, però d'aquella manera...) era normal i fàcil dir-se i reconèixer-se bretó, provençal o alsacià, mentre que en la moderna resultava del tot impracticable, i encara ho és, autoassignar-se com a gentilici el nom d'un riu o dos o d'un altre accident geogràfic amb el qual queda-

ren batejats els departaments: per exemple, qui podria dir-se, i per tant ser o sentir-se, Lot-et-Garonnais, Seine-Maritimais o, l'altre, dels Pirineus orientals, «Pyréné-orientalais»? Això és absolutament impossible, diabòlicament pensat perquè el territori no pugui servir com a element o com a factor d'identitat.

Si aquests nous espais territorials no tenien cap potència com a productors d'alguna identitat, i si als antics espais històrics, que en alguns casos eren *etnoculturals* o *etnohistòrics*, no se'ls reconeixia cap contingut real, ni reconeixement polític, ni representació gràfica en els mapes, és obvi que els límits i el territori de l'Estat quedaven com els únics visibles, rellevants, existents i portadors de la sola identitat, l'única essència (això sí que és essencialisme!) efectivament reconeguda, la francesa. Aquest és el paradigma i no val la pena insistir-hi. Encara ara, quan comença a funcionar a França una molt tímida regionalització, la tradició d'aquesta mena de noms amb més geografia que història és present en regions com Midi-Pyrénées o Nord - Pas-de-Calais, i continua havent-hi aquests noms, totalment impossibles per a servir d'element identificador, o en aquella famosa regió de PACA, Provence - Alpes - Côte-d'Azur: és com si Castella i Lleó es digués, per exemple, *Duero y Meseta*; o Andalusia Oriental, *Penibética - Costa del Sol*, i diguessen «somos penibéticos costadelsolenses». Bé, aquestes coses, que dites així fan una mica somriure, són enormement serioses, enormement importants: tan importants que són decisives, fonamentals, i sense això no es pot entendre res.

Curiosament, el model francès, importat al Regne d'Espanya durant el segon terç del segle XIX, tingué ràpidament uns resultats ben particulars; al contrari que en el seu lloc d'origen, ací, al Regne d'Espanya, els nous espais administratius ben aviat van produir la difusió de nous gentilicis de potència molt considerable, potser perquè els noms no es basaven en una terminologia orogràfica o fluvial. Cal recordar que aquest era el projecte al principi d'alguns diputats de les Corts de Cadis: deien això, «Bajo Llobregat» i coses d'aquestes, per fer els departaments així. Però en general van ser noms de ciutat designades com a capitals de províncies, excepte, fixeu-vos-hi, els territoris reconeguts d'entrada, quan es fa la divisió provincial, com a forals, és a dir, amb límits propis històrics: Àlaba, Guipúscoa, Biscaia i Navarra. Aquells, quan es fan les províncies, no tenen el nom de la capital, sinó el nom mateix; província de Guipúscoa, no és província de Sant Sebastià; és província de Biscaia, no és província de Bilbao. I és admirable la rapidesa amb què la gent de fora d'aquestes ciutats capital, quan es fa la divisió provincial, comença a aplicar-se el gentilici com a nom comú del nou territori, del nou territori administratiu. Penseu que el 1835 era unimaginable que un veí de Balaguer es digués lleidatà, o que un veí de la Vall d'Uixó o de Vila-real es digués castellonenc, o que un veí d'Altea o de Benidorm es digués alacantí. Allò era impensable, de la mateixa manera que era impensable que un veí, no sé, de Mataró es digués badaloní: impossible, allò era impensable. Cinc o deu anys després, és absolutament normal

i habitual, i funciona; és una cosa impressionant, això no havia passat mai. En poques dècades ho eren tots sense cap problema i se'n deien i s'hi reconeixien amb una absoluta naturalitat.

I més sorprenent, i prova de l'eficàcia del model, d'aquest model provincial espanyol, és el fet que lleidatà, tarragoní, alacantí, etc., continuen encara avui dia posseint una potència d'identitat territorial comparable a la que tenien fa cent o cent cinquanta anys. Ja sé que això s'intenta contrarestar: agafeu TV3 i diuen «les demarcacions», i diuen «les terres», «les comarques», per no dir «províncies»; en diuen «les comarques gironines». Escolti, per què han de ser gironines? Per la província, evidentment. Per no dir la «província de Girona», diuen «les comarques gironines», que és un circumloqui, però diuen el mateix, és a dir, es manté una identitat territorial coincident també amb aquella demarcació provincial.

Aquí, la cosa curiosa, interessant, perquè és un fenomen universal (a banda que és el nostre, i el que encara tenim de manera eficaç i activa), és un cas paradigmàtic de com el poder polític convertit o aplicat com a poder administratiu, exercit, per tant, dins i a través de l'àmbit o el territori, pot convertir aquest nou àmbit administratiu, dit província, en un espai de consciència comuna: pot convertir un nom en un ser, denominar-se «província de Lleida», «província de Tarragona», convertit en ser lleidatà, o gironí, o alacantí, o castellanenc. El ser, la gent es diu tal cosa: i vostè què és?, jo sóc això.

No és debades, ni és purament oportunista o circumstancial, que en la ideologia i en el projecte de visió del país, diguem-ne, del catalanisme (o del valencianisme nacional), ja des del començament, la comarca o la idea de comarca té una presència permanent com a mediació necessària entre el municipi i el país, entenent el país com a Catalunya, no com a Espanya. I com a element bàsic per a una organització territorial interna, alternativa a la imposada per l'Estat i com a model, diríem, de petita identitat en oposició al model provincial.

Aquestes coses, sobre les quals habitualment no reflexionem, són justament algunes de les que més importància real han tingut a l'hora de formar aquella cosa interior, que és el contingut, la substància mateixa de la identitat, que és la consciència, allò que la gent veu, sent, experimenta, capta, assimila, assumeix i expressa. I, en aquest sentit, el territori, el territori tal com durant generacions des de 1835-1840 s'ha presentat, i s'ha experimentat, i s'ha viscut, és absolutament fonamental. Penseu que, durant un segle i mig, l'única definició territorial que, per exemple, la totalitat dels escolars, a través dels seus anys d'escola, tenien davant eren Espanya i la província: no en tenien cap més. Això és el que s'estava contínuament projectant, projectant i fent entrar a dins. I l'única referència que tenia el ciutadà respecte a allò que se'n diu el poder i l'Administració pública anava a través de la província, de les diferents delegacions provincials, des de la *Delegación de Hacienda*, on pagava les seves contribucions, fins a la *Delegación de Tráfico*, el que

sigui, de tot, de tot, de tot. O sigui, la visió del lloc que tu ocupes dins d'un espai territorial anava mediatitzada per la província. I això ha tingut una força real que encara continua existint i encara necessita una espècie d'esforç per a ser contrarestatada. En això ens podríem allargar bastant més, però ho deixaré aquí com a qüestió absolutament crucial perquè continua funcionant.

Pensem en el cas del País Valencià, on hi ha una superposició de noms, on la forma del territori és allargassada, fet que implica que la relació directa entre la part nord i la part sud és complicada perquè hi ha una part central que és fonamental. I, en segon lloc, el territori valencià històricament es forma a partir del nom d'una ciutat, perquè es forma com a Regne de València, Regne *de València*, és a dir, és la ciutat el que dóna nom al conjunt. I, quan aquesta ciutat al segle XIX queda com a capital d'una província, la cosa comença a complicar-se perquè el nom que representa el conjunt, el gentilici, *valencians*, queda de manera especial assignat a la part central, que és al voltant de la ciutat de València, que és el de la província de València. I comença a aparèixer un cert reforç de noms alternatius: alacantí, castellonenc (no tant, però també), i la cosa es complica de manera molt considerable.

No és cap bestiesa ni cap broma que aquesta qüestió del difícil manteniment d'una identitat perfectament captada i compartida a escala de tot el territori (quan la terminologia i les divisions territorials la fan molt difícil, justament per la superposició quasi de vegades contradictòria dels noms) hagi estat un dels factors, a banda de molts altres, que han fet especialment més complicada encara el que podríem dir-ne la recuperació d'un procés d'un nacionalisme valencià propi en els últims anys, en l'últim segle i mig. No és cap bestiesa que, durant molt de temps, tot allò que es mou des de la mateixa ciutat de València sigui fet per gent que no tenen més perspectiva que aquesta, perquè estan també immersos en unes estructures de poder que són d'àmbit provincial, les eleccions de diputats al parlament de Madrid, les diputacions, etc., i que, justament la no-coincidència, la no-existència potent del nom comú perquè queda fragmentat, ha fet això especialment difícil. No sé; us podeu imaginar que una cosa així hagués passat aquí, a Catalunya? No sé si us ho podeu arribar a imaginar: és molt difícil, si un no ho ha patit. Passa com quan vas a Salamanca i els expliques l'assumpte del català i la llengua. Dius: «Escolta'm, posa't en el lloc dels altres.» No, no s'hi poden posar, no hi ha manera humana, això no és possible, es requereix una capacitat de fantasia superior a la normal. Ho dic simplement com a reflexió a propòsit del tema que ens ocupa: territori, nom, consciència, identitat.

He començat per dir que això de ser d'ací o d'allà, d'aquesta localitat o comarca, província, nació o qualsevol àmbit, no és una condició natural dels individus excepte en el sentit més irrellevant de la paraula, ja que es pot residir a tal lloc o tal altre o ser-ne sense que això signifiqui cap cosa especialment valuosa. En pri-

mer lloc, perquè l'àmbit mateix de la pertinença, l'espai o els límits, per si mateix no té una definició natural, ni tan sols en el cas més aparentment immediat i indubtable, perquè, per exemple, no és la naturalesa el que ha definit els límits d'un municipi o d'un barri, sinó que és un procés històric, en definitiva, tan arbitrari com qualsevol altre. Penseu en el cas de les grans ciutats, on l'evolució i l'expansió urbana mateixa han portat aquests petits conflictes, de vegades no tan petits, d'identitat territorial interior quan l'expansió de les ciutats ha anat absorbint allò que abans eren municipis, i llavors —a València és claríssim, a Barcelona també. Posem el cas paradigmàtic de Gràcia: la gent de Gràcia és de Barcelona igual que els altres, o ho és d'una manera especial? Bé, si és que queda gent de Gràcia que sigui realment gent de Gràcia.

Aquestes coses continuen funcionant i continuen provocant, de vegades —fins i tot a escala de municipi gros, d'una ciutat—, unes certes dificultats d'assumpció d'un cert caràcter compacte i coherent de la mateixa identitat del grup, del grup urbà. Les relacions, per exemple, entre la gent del Bronx i de Harlem a Nova York, sent del mateix municipi, no són exactament harmòniques ni cordials; vull dir que qualsevol que conegui aquella ciutat deu saber que les subdivisions urbanes estan molt marcades i són clarament de caràcter territorial. En alguns casos perquè hi ha rius i ponts, passes de Manhattan a Brooklyn, i Brooklyn està molt marcat; i el Harlem no tant, però també; i inclús tu saps que de tal carrer cap amunt la cosa canvia i hi ha uns límits interiors. Una cosa que pareix tan elemental i tan simple com és la identitat urbana (jo sóc de Nova York, i ja està) de vegades no és tan simple. I, quan aquesta definició territorial en grans espais urbans ens queda especialment marcada per algun factor concret —penseu en els voltants de les grans ciutats franceses, aquelles grans àrees que van fer dels HLM, de les Habitacions à Loyer Modéré, una espècie de reducte territorial perfectament identificable—, això ha fet molt difícil també l'assumpció d'una consciència diríem d'homogeneïtat o de pertinença, de pertinença del mateix tipus pels habitants d'allà; i una bona part dels conflictes que tenen ara en les àrees suburbanes franceses vénen justament d'un factor territorial i d'un factor també de pertinença i d'adscripció territorial. Dic «un dels factors»; evidentment hauríem de fer-ne la llista perquè en són molts més (però no és el tema d'avui), perquè hi ha factors culturals, econòmics, religiosos, polítics... Tot el que vulgueu: educatius..., molts més, però tots els altres factors, sense el component territorial, sense el component d'una delimitació i d'un sentit de marginació en el sentit físic (aquí hi ha el centre, aquí hi ha el marge, aquí hi ha una ratlla, i de la ratlla aquesta cap allà això és una altra cosa), sense aquell component d'identitat territorial no tindrien els efectes que tenen. Perquè comença a aparèixer, allí ja ha aparegut, una consciència que nosaltres no som de París, sinó que som d'aquí mateix, de com es diguin els noms de qualsevol d'aquells sectors marginals.

Tornem al tema de com s'assumeix això o se sap això, com s'assimila això. Evidentment, sempre a través d'una forma o una altra de construcció, d'un procés de construcció d'una imatge de representació mental, d'adscripció al grup definit per un nom i d'adhesió a les connotacions que això mateix representa. En definitiva, l'individu no és res per damunt de la seva pròpia singularitat si no li ensenyen d'alguna manera què és. I ensenyar vol dir transmetre la definició i la denominació del grup, l'espai i els trets que el defineixen, i, simultàniament o successivament, assignar la pertinença corresponent i produir l'adhesió, l'adhesió de l'individu. Tornem al mateix: qui fa, qui pot organitzar i dirigir aquest procés és qui té el poder institucional, d'una manera o altra, per a fer-ho. En qualsevol cas, sigui quin sigui el poder definit que actua amb més eficàcia, aquesta eficàcia es fonamenta en el fet, que hem recordat al principi, que la delimitació de la pertinença és una de les poques necessitats universals de totes les cultures humanes. Per això funciona amb tanta potència. A tot arreu, els individus necessiten ser alguna cosa, formar part d'algun àmbit que els defineixi com a membres d'un grup, i, fins i tot, salvant alguna molt rara excepció, com a membres d'un grup territorial. Hi ha grups de molta potència identificadora i que no són estrictament territorials, però són molt particulars; són excepcions, són molt singulars i no en vull posar casos. Podríem parlar en algun moment dels jueus, en algun moment dels gitanos, d'altres coses; però, en fi, és una cosa, diríem, peculiar.

Parlar d'identitat, per tant, no és una moda ni un subproducte dels nacionalismes o dels regionalismes més o menys ètnics, tant si aquests fenòmens els valorem positivament com si no. De fet, sembla com si el mateix concepte d'identitat fóra per a alguns sectors d'opinió, suposadament universalistes, una idea perillosa; com si qualsevol IC o de grup, territorial, etc., fóra un invent artificial i pervers, destinat al tancament i a l'enfrontament i, fins i tot, a negar la humanitat bàsica dels individus. Fa uns quants anys tingué un èxit, un gran èxit —aquí a Barcelona es va promocionar moltíssim—, un llibre que es deia *Identidades asesinas*. I escolta, para el carro: poden ser assassines altres coses, la identitat no. *Identidades asesinas* és com dir *familias asesinas* perquè hi ha violència dins les cases, o, per exemple, si la violència és dins l'àmbit del domicili, doncs, dir *domicilios asesinos* o, si hi ha molts accidents de trànsit, dir *calles asesinas*... Es connota una cosa d'aquesta manera, un apunt qualificatiu, i resulta que qui és assassí no són les persones, les ideologies, els grups, etc.; o no és el conductor que va borratxo, sinó que és el carrer. Per tant, no és aquell senyor terrorista o que està fent el bèstia, sinó que és la identitat. Perdoneu, això és un dels sofismes, una de les trampes més funestes que circulen pel món.

Perquè en definitiva, si això fos així, l'alternativa seria que és perfectament normal per a la gent, per a les persones, no ser res: no ser res, és a dir, ser únicament jo mateix, l'individu. Una mena de *solipsisme* cultural i social que és radicalment, rigorosament inhumà, perquè l'espècie humana justament és una espècie evident-

ment gregària, colectiva, comunitària, de grup: no som com els óssos, per exemple; els óssos polars, fixe-u-vos-hi, viuen sols, i nosaltres no vivim sols, nosaltres vivim en grup; i, justament perquè vivim en grup, aquesta consistència, aquesta coherència del grup és absolutament fonamental.

En la pràctica, aquestes elucubracions no passen de constituir una fantasia d'alguns intel·lectuals desencarnats que en la seva supèrbia es pensen ser autosuficients en la pròpia individualitat. Només es poden comparar amb Yahvè, quan apareix allà al Sinaí, a qui pregunta Moisès: «I tu qui ets?» I contesta: «Jo sóc el qui sóc», o «Sóc jo», i prou. Aquell és una espècie d'un individu únic, no és res, és ell mateix. Hi ha gent que sembla que va per la vida pensant que poden ser ells mateixos i prou; jo sóc jo i s'ha acabat, jo no sóc res més. Això és absolutament impossible. Hem de ser alguna cosa; per tant, tots tenim un *id*, que té alguna entitat, que té algun gruix, que consisteix en alguna cosa; no pot ser un *id* buit, evidentment, no pot ser una entitat del no-res.

Per tant, a pesar d'aquest tipus d'ideologia que circula, la identitat no és cosa de metafísics, de místics o de maniàtics perillosos. És l'efecte de la simple necessitat de ser alguna cosa en comú amb uns altres, torno a dir-ho, el resultat de ser persones i no óssos polars. En qualsevol cas, no és difícil constatar que aquells que en teoria són tan desinteressats i cosmopolites, que combaten aparentment el concepte mateix d'identitat, gairebé sense excepció el que busquen, amb major o menor capacitat de dissimulació, és combatre la identitat d'alguns altres, que és tant com reforçar la pròpia. Sense reconèixer-ho expressament, que és la manera més eficaç d'aconseguir-ho, practiquen allò que és tan antic, ja del segle XVII, de «conseguiu el efecto sin que se note el cuidado» del famós *Memorial*.

Preguntar per l'entitat de l'*id* sembla un plantejament purament especulatiu; i tanmateix no ho és, sinó que té una realitat permanent vital i sovint decisiva per a la vida civil i política, per a la cultura i per a la mateixa posició i responsabilitat de l'individu dins de la pròpia societat. Tornant al cas que conec millor i que em toca més de prop: és o no és important saber quins són l'entitat, la definició, el valor i el contingut del nostre ser valencians? Són o no són decisives les posicions que es mantenen en el nostre cas, el cas valencià, de vegades conflictives, sobre aquest ser particular? Una bona part dels conflictes quotidians, polítics i de tot tipus que es continuen produint al País Valencià vénen justament d'aquí. Influeixen o no aquestes posicions en les actituds personals i collectives sobre la vida pública, institucional, cultural, política i fins i tot econòmica? Efectivament, i de manera continuada.

Debatre antagonismes d'aquest tipus definitori, d'aquell tipus diguem-ne identitari (som tal cosa o tal altra, això té importància o no en té, fins aquí arriba, fins aquí no arriba...) és en la base d'una gran quantitat d'enfrontaments, d'esterilitats, de conflictes, de paralitzacions i de decisions que es prenen en termes, fins i

tot, d'una xarxa de ferrocarrils o d'un pla econòmic determinat. Posaré un exemple, justament, d'aquesta mena d'enfrontament de caràcter etnoterritorial, historicoterritorial, identitarioterritorial, nacionalterritorial —com vulgueu, però d'una base territorial claríssima—, que ha servit d'element de confrontació per a una sèrie de decisions, en un sentit o en un altre, que s'han pres, que s'han volgut prendre o que continuen sent matèria de conflicte durant els últims anys. Des de temes com un transvasament d'aigua, que s'enfoca en termes purament territorials —territorials amb una rebrotada identitària brutal—, fins a temes com les línies de ferrocarril. Justament perquè la connexió entre València i Barcelona provoca una sèrie de recels de tot tipus, no hi ha hagut manera de fer les pressions combinades suficients perquè la línia de trànsit més important de tota la península Ibèrica, en termes de mercaderies i de viatgers, amb molta diferència, que és el trajecte València-Barcelona, hagi estat prioritària a l'hora de fer un ferrocarril d'alta velocitat: no està encara ni projectat, ni previst. I encara una part d'aquest trajecte que faig tan sovint, com a mínim cada quinze dies, és de via única, d'aquelles com els tramvies antics, en què el tren s'ha d'esperar en l'encreuament; de via única, la mateixa de 1860, aproximadament. Cosa que seria inconcebible entre Zamora i Palència, per exemple; inconcebible, però entre València i Barcelona, sí.

Aquestes coses, quina relació tenen amb la identitat i el territori? Mira, qui no la vulgui veure és que va per la vida amb un mocador, amb les mans tapant-se els ulls, perquè és una cosa evident, contínua, palmària i flagrant. I a la premsa de València es veu contínuament amb declaracions del Govern, amb les cambres de comerç..., amb tot el que vulgueu. Aquestes coses que pareixen banals són absolutament fonamentals.

Aquell procés poderós, que continua existint, de crear, de produir identitat, que sempre vol dir crear consciència de ser alguna cosa, actua de totes les maneres que hem comentat: escola, etc. Es troba, evidentment, en aquesta educació escolar més clàssica; i jo posaria també un exemple que de vegades m'agrada posar en públic, que tampoc és cap broma, almenys per als que ho hem experimentat: les coses ara van d'una manera de vegades més subtil, però amb la mateixa potència. És una imatge absolutament, tràgicament impactant i representativa, per a la gent de la meva generació perquè, durant molts anys, el primer contacte que teníem amb allò que diríem el món institucional era l'escola. Anaves al parvulari o a la primera escola graduada, als sis anys; anaves a l'escola del barri, a l'escola graduada que et tocava (era el primer contacte amb el món institucional, allò que en la vida dèiem el món de les coses formals; l'escola, molt organitzada, amb les seves banderes...), i la primera cosa que feies el dia que entraves era que t'asseien en una taula, amb una bola del món al costat i un llibre molt gros damunt la taula, que tu no sabies ni què era, i darrere un mapa, un territori, un mapa d'Espanya, i et feien la foto oficial. Venia el fotògraf i et feia la foto, i aquella foto te la donaven, te la feien

ben gran, ampliació, jo encara tinc la meva. És a dir, la teva primera projecció en el món formal, fora de la família, els veïns, els amics, el que fóra, en aquell món de les institucions, era l'escola; i la primera visió, la teva primera situació, et situaven gràficament, físicament, en els termes de relació directa: la cara de la criatura i la cara d'Espanya, és a dir, la forma del mapa, el territori. No únicament la bandera: el territori, el mapa. Ets tu i la pàtria, la *nación*; la *nación* és el mapa, és el territori. I aquesta identificació amb el territori és la primera cosa que et feia sentir què ets: jo, la careta meva què és? Doncs això que hi ha aquí darrere.

Fixeu-vos que és només un acte simbòlic, però d'una força, d'una potència real impressionants. Perquè no és un símbol que passa i queda enlaire, no: és un símbol en el qual tu estàs superposat, integrat en el símbol. Era d'una potència brutal i et quedés totalment ficat allà dins amb la teva cara, la cara d'Espanya, la teva forma, la teva imatge personal, individual; i el salt immediat és a la identitat nacional definida per l'Estat-pàtria i definida pel mapa de l'Estat.

Evidentment, aquesta avaluació, aquesta càrrega, del territori i de la forma física del territori reforça, i ha reforçat encara més al llarg de tota la història contemporània, el valor, diríem, quasi realment místic o transcendent del límit mateix del territori. Per exemple, li apliquem contínuament expressions d'aquell tipus, com *violació* de fronteres; han violat la frontera, o fins i tot l'espai aeri es pot violar: l'espai aeri! Se suposa que el territori té una potència tan gran que els seus límits van cap a dalt fins a l'infinit, en vertical: quan passa un avió, es pot dir «Han violat l'espai aeri». Escolti, violar l'espai aeri... Perdoni, expliqui'm vostè això què vol dir...

Tota aquesta terminologia, que és tan important que pot arribar a moure conflictes diplomàtics, i eventualment bèl·lics, és una terminologia basada en una sèrie de valors, de valors molt profunds aplicats o expressats a través d'aquestes paraules de tantíssima potència I, si no fos per aquest valor identificador i, fins i tot, sacralitzat del territori, penseu, per exemple, que una cosa tan absolutament in-substancial com és el famós *peñón de Gibraltar* no estaria contínuament en el centre dels noticiaris de les televisions espanyoles, de la premsa i de la política internacional de qualsevol govern d'Espanya, de dreta, d'esquerra, de dalt o de baix, del que sigui.

És molt curiós, per exemple, que, quan ens acusen a nosaltres que som una mica *enyoradissos* de la història, que estem pensant sempre en aquestes coses de la Guerra de Successió, de Felip V, de la batalla d'Almansa, l'Onze de Setembre, Barcelona... —però si això va ser el 1713, el 1714!—, podem contestar: «Ei! El 1705, el 1706 va ser l'any que els anglesos ocupen Gibraltar i encara esteu vosaltres obsessionats amb un tros de pedra!» Per què? Perquè aquell tros de pedra formava part d'aquell cos místic territorial de la pàtria i, per tant, profundament, no es pot de cap manera renunciar a aquesta cosa. I això, torno a dir-ho, són efectes d'aquesta

ideologia, idea, actitud, tan profunda i tan estesa pel món, d'identificar el ser col·lectiu amb la visió i la forma quasi física del territori.

Fins i tot, des d'un altre aspecte o punt de vista, els jueus, que durant dos mil anys han anat escampats pel món, han tingut la referència territorial com a bàsica: en cada sàbat i en cada festivitat d'aquelles importants, la paraula, l'expressió, la salutació era «L'any que ve a Jerusalem!» Jerusalem, el territori, el lloc concret, és el que dóna sentit, fins i tot, a l'existència d'un poble que ha estat dos mil anys sense ocupar-lo.

I ara diríem, al moment actual, que els mapes no tenen tanta importància, les fronteres tampoc. Europa, per exemple, la Unió Europea... Ja anem d'aquí cap allà, passem, etc. Ja no arribes a la frontera i et paren la Guàrdia Civil, la barrera, la duana; de vegades fins i tot ni t'adones que la passes, sobretot si vas en avió, etc. Però, fixeu-vos-hi, allò que realment rebem i assimilem cada dia, que és la informació, i en una societat com l'actual, on el volum d'informació és enorme, creixent, monstruós, descomunal a través de tot...; fixeu-vos en dues coses: primera, el volum d'informació de l'espai de dins del territori, de dins de la ratlla, no per una distància en quilòmetres, sinó perquè hi ha la ratlla o no hi ha la ratlla, és immensament superior al que ens arriba de fora de la ratlla. Ens arriba, a Barcelona, més informació del que passa a Huelva, de les coses que passen a Huelva tant sigui un partit de futbol com un crim, com un escàndol immobiliari, que del que passa al Roselló. I, si passa a Marbella, és importantíssim; si passa a Perpinyà, que és aquí més a prop, ja perd importància. No és qüestió de distància, és qüestió de la ratlla, de la frontera: és dins del territori o fora del territori. El territori, el territori de l'Estat continua, a tot Europa, formant una espècie de territori moral d'identitat en un sentit molt clar i molt real: és el territori dins del qual ens afecten les coses que hi passen, i fora del qual les coses que hi passen no ens afecten tant. Si passa dins del territori, ens afecten una catàstrofe, un crim, un assassinat, un escàndol immobiliari, una baralla política municipal. Al municipi de la Corunya, si té un conflicte l'alcalde de la Corunya, això ens arriba aquí, i ens interessa, o ens ha d'interessar perquè hi han estat insistint i ho han estat projectant contínuament. Els dins i fora fonamentals, els dins i fora bàsics, els que limiten tot el gruix de la informació que ens afecta, estan delimitats encara pel territori de l'Estat.

I això justament, aquest gruix d'informació, rebuda i assumida com a pròpia, com a interior, reforça aquesta consciència de ser la mateixa cosa tots els que formen part d'aquest conjunt territorial. Els fets de l'exterior, aquí, i en qualsevol noticiari i en qualsevol diari de qualsevol país d'Europa, els fets de fora del límit de la ratlla o la frontera tenen una importància molt menor si no són molt i molt grossos; o si no pertanyen a aquelles dos o tres línies informatives que, permanentment o alternativament, ocupen de manera metòdica la informació (Palestina, l'Iraq..., quan toca Palestina o l'Iraq; bé, Palestina toca sempre, Israel i Palestina, això toca

sempre) passi el que passi en el món. En tal lloc del món hi ha hagut quatre-cents desgraciats que han mort, no passa res; però, si n'hi ha hagut quatre aquí, són molt més importants perquè són dins de la ratlla informativa que repetidament es reforça. Si no són aquelles tres o quatre línies d'informació, ha de ser una cosa molt grossa en qualsevol part perquè pugui arribar a tenir un interès per als de «dins», perquè es veu sempre com si hagués passat «fora».

Dit d'una altra manera, des de la foto escolar davant del mapa fins al consum quotidià d'informació en la vida adulta, ens trobem permanentment sotmesos a un bombardeig incessant que transmet el mateix missatge, explícit o implícit: aquests, els de dins del mapa, els que dibuixa el mapa, els de dins del territori que dibuixa el mapa, el mapa de l'Estat, evidentment, són els límits de la vostra identitat essencial, substancial. Són les fronteres d'allò que és propi i d'allò que és aliè. I, per damunt de totes les altres definicions, sou sobretot això, en aquest cas espanyols, per exemple: això que les fronteres mateixes delimiten, això que l'Estat encarna, aquest *id*; això és el vostre *id* més important, és l'*id* substancial de l'entitat de la qual formeu part. I això és així, i això és permanent.

Es poden fer al·lusions molt interessants a una cosa que he apuntat abans, i que curiosament ha format part d'una espècie de reconstrucció del trencaclosques o la quasiconstrucció de les peces, que no sempre existien de manera territorialment delimitada, del que és la concepció de l'estructura interna del propi territori com a alternativa a l'estructura ja consolidada i imposada des del poder de l'Estat com era la divisió territorial provincial. El fenomen del *comarcalisme*, la reordenació del territori en termes de comarca, és un resultat d'una ideologia d'identitat territorial alternativa a la que l'Estat havia projectat i que estava ja, i continua estant, en gran mesura, consumada. No hi havia, des que apareix una ideologia territorial del catalanisme, o del valencianisme, no hi havia cap altra alternativa que busqués aquesta mediació territorial entre el municipi i el conjunt, Catalunya o el País Valencià; no hi havia cap altra alternativa excepte la comarca, i també això, aquesta ideologia, aplicada amb la col·laboració de geògrafs, economistes, etc., si no vaig equivocat, a Catalunya es consuma o s'acaba de concretar en època de la República, i s'arriba a fer ja una espècie de mapa comarcal i de projecte de comarcalització. I al País Valencià es fa a principis dels anys seixanta, almenys com a mapa i com a projecte, fins i tot a efectes de delimitació i denominació de comarques que no havien tingut allò que en diríem una existència històrica ni tenen una caracterització geogràfica definida.

Tant a Catalunya com al País Valencià no es tracta pas que històricament, durant molt de temps, el territori hagués estat format per comarques, sinó que hi havia comarques, que és una altra cosa: hi havia comarques, hi havia l'Empordà, hi havia tal, hi havia la Ribera, hi havia l'Horta, hi havia el que fos, hi havia comarques, però no vol dir que fos un territori constituït per comarques. Moltes d'a-

questes comarques es reinventen, es creen, es formen, justament perquè s'aplica una territorialització interna, comarcal, com a alternativa a la que havia imposat la província.

Tant és així que, de fet, en molts casos d'aquestes comarques, que són efectes d'una ideologia, el nom de la comarca difícilment té qualsevol contingut identitari. I, de fet, algunes comarques, algunes, tant de Catalunya com del País Valencià, han produït gentilicis, que és la forma més clara de mostrar la seva identificació (com *empordanès*, per exemple), però en moltes altres comarques ni l'han produït ni el poden produir, un gentilici; és pràcticament impossible. És a dir, que ningú a l'Horta de València diu: «Jo sóc hortolà», per exemple, no té cap sentit; o algú del Camp de Tarragona: «Jo sóc camp-de-tarragonès»; no té cap sentit, no es pot. Sí que es pot ser empordanès, però no es pot ser camp-de-tarragonès, posem per cas, i així podríem ampliar l'exemple. Per tant, aquí hauríem de fer aquest tipus de distinció.

Però, mireu, segons com es fan les coses tenen uns efectes: recordem una altra vegada com i fins a quin punt una divisió tan arbitrària i tan artificiosa com va ser la província, els anys 1835-1840, acompanyada d'un segle de persistència de la projecció a tots els efectes d'aquell territori des del poder, sí que va arribar a crear identitat i consciència; en alguns llocs més que en altres, però sí, i molt. Segurament, no en va crear tanta, d'aquesta consciència d'identitat territorial, quan la base d'aquesta subdivisió ja tenia una potència extrema o històrica com és el cas de Barcelona. No sé si la gent de Manresa o de Vic es pot dir que són barcelonins quan va per fora, però identificar-se com *ser de Tarragona*, o *ser de Lleida*, o *ser de Girona*, una persona que és de Balaguer, o que és de Salou, o que és de Figueres, doncs això ha funcionat; i al País Valencià ha funcionat de manera claríssima. Per què? Justament per això, perquè tots els mecanismes de mediació, fixeu-vos-hi, els mecanismes de mediació, que són els que realment construeixen aquesta consciència i aquesta identitat (tornem al principi: no és una cosa visible, clara i, no sé, intuïtiva, inductiva, natural; no, és una cosa que és producte d'una sèrie de mecanismes de mediació, és a dir, de mitjans a través dels quals arribes a veure, creure, saber i convèncer-te i tindre consciència d'això), quan aquests mecanismes han actuat durant temps i temps, i generacions i generacions, d'una manera constant, compacta, coherent i continuada, realment arriben a tindre un efecte considerable.

Els que esteu dins d'aquest projecte no sé si podreu aprofitar algunes d'aquestes idees. Jo crec que sí, però, en qualsevol cas, penseu que no es tracta d'un cas excepcional, ni d'un cas estrany, de coses que ens han passat aquí per circumstàncies de la història, som un país molt desgraciat... No: és un tipus, seria un cas bastant clar, bastant paradigmàtic, un exemple molt potent d'un tipus de processos, mecanismes i qüestions que han funcionat a tot arreu del món; i, encara de manera més pròxima, a tot arreu del món on des de fa dos segles, o poc més o poc

menys, hi ha una estructura d'Estat que funciona de manera organitzada i que es superposa i serveix també d'element de projecció a un tipus d'identitat, diguem-ne, col·lectiva, nacional o del caràcter que sigui. Vull dir que és un tipus de fenòmens que en la història d'Europa són fonamentals en la construcció d'aquests espais de consciència, de ser alguna cosa, d'identitat: són crucials, i han funcionat i continuen funcionant d'una manera molt i molt activa.

I, si en el nostre país han funcionat d'aquesta manera, si ara tinguéssim temps de fer un salt per a saber com ha funcionat això, és a dir, aquest element territorial, l'element territorial de la identitat, com ha funcionat o està funcionant, i en quins termes, amb quin rerefons històric, i amb quines capacitats de produir o integració o conflicte, enfrontament, en el que és l'Europa oriental i l'Europa sud-oriental. Hi ha elements de tipus territorial en tots els conflictes balcànics, entre les minories, entre els territoris d'origen hongarès a Eslovàquia, o la mateixa Transsilvània; la visió que tenen els hongaresos del que era el seu mapa d'Hongria anterior; i així podríem multiplicar els exemples a dotzenes; i el Caucas., etc., per no anar més lluny.

És a dir, que el nostre cas és un cas singular, particular, molt clar, molt visible i paradigmàtic d'un tipus de situacions que, per a bé i per a mal (no és ara qüestió de fer un judici moral, sinó de fer unes observacions empíriques i treure unes conclusions), són absolutament comunes en tota la història, en tota la història de l'Europa de l'època contemporània, per no sortir d'Europa, perquè també podríem sortir d'Europa i la cosa també es complicaria. És a dir, som, com en tantes altres coses, un aspecte, un cas puntual d'aquest factor bàsic, universal, comú a tota l'espècie humana, que és la importància fonamental del ser col·lectiu, d'allò que som en conjunt, en qualsevol classe de conjunt, i la importància quasi absolutament universal de l'element territorial i de la definició espacial d'aquesta identitat.